

KAJ JE JEZIK?

- vsak znakovni sistem (jezik glasbe, umetnosti)
- družbeno: govorica, skupna dr. skupini
- način izražanja posameznika

ZNAKOVNI SISTEMI

- ZVOČNO-SLUŠNI:** znaki so zvočno-slušni (govorjeni jezik, fiziološki glasovi)
Kako razumemo znak odvisno od kulture – v Sr. Ameriki imajo plemena žvižgajoč govor.
- VIZUALNI SISTEMI:** uporabimo čutilo vida, dekodiramo z vidom
  - pisni jezik
  - sign language (ASL – American Sign Language, najbolj razširjen, učili tudi živali)
  - npr. semafor (barva luči kaj pomeni)
  - kinestetika (prikimavanje, odkimavanje, priklanjanje – različen pomen v različnih kulturah – nek gib nekaj pomeni)
- TAKTILNI SISTEMI:** sistemi, ki jih sprejemamo s tipom
  - Braylova pisava (namenjena slepim)
  - Drugi taktilni sistemi: stisk rok (tudi kako), objemanje
  - Todoma sistem – za slepe in gluhone z dotiki po dlaneh, sistem poimenovan po dvojčkih Simpson, ki sta bila takšna
- OLEOFAKTORNI SISTEMI:** pridemo na obisk – vonj zelja/dišečih palčk
- DEGUSTACIJSKI SISTEMI:** pripravimo hrano – kakšno kdaj
semiotika se ukvarja s vsemi temi sistemi

DEFINICIJA JEZIKA:

Sistematično povezovanje (ker je to sistem, ni vsakič drugačen, se povezuje: kick+bucket = kick the bucket) znakov in njihovih kombinacij z določenimi pomeni (voda – puščava, žeja, deževno, pušča -> pomemben položaj)

ZGODOVINA JEZIKOSLOVJA

STARA GRČIJA

3 skupine ljudi, ki so se ukvarjali z jeziki:

1. SOFISTI (5. stol. pn.š.)

Bili učitelji retorike, retorika politično pomembna – govori, analizirali govore uspešnih govorcev in s tem zapustili analize tedanje grščine. S tem so se ukvarjali iz praktičnih razlogov – kako postati dober govornik.

2. GRŠKI FILOZOFI (v času mestnih držav, 4. in 3. stol. pn.š.)

Zanimal jih je odnos med človekom, jezikom in naravo – besedo in tistim, na kar se le-ta nanaša, ne iz praktičnih razlogov.

NATURALISTI: odnos med besedo in predmetom naraven (ni naključen). Predstavnik je bil Platon. Te povezave ne moremo vedno videti, vendar obstaja. Besede odražajo naravne povezave. Jezik poln anomalij – ni urejena struktura – **ANOMALISTI**. Sem se nagiba tudi moderno jezikoslovje.

KONVENCIONALISTI (konvencija=dogovor): Pravijo, da odnos ni naraven, temveč dogovorjen – zakaj potem obstaja več besed za isto stvar? Jezik je urejena struktura – **ANALOGISTI**

3. SLOVNIČARJI

Aleksander Veliki razširi jezik po vsem Sredozemlju, zato je bilo treba jezik poučevati in ga za te potrebe opisati. Ko je jezik treba poučevati, se ta spremeni, olajša. V grščini iz nekdanjih prestižnih narečij (npr. Atiško) nastane skupno narečje **KOINE** (coin-kovati). Na spreminjanje jezika ljudje gledamo z negotovanjem – tudi danes je staro boljše.

Zato nastanejo slovnice. **Dionizij Tračan** (100 pr.n.š.) napiše slovnico **Techne** (umetnost, veščina) **grammatike** (pisanje). Poglavlja kot »Pojasnila izrazov«, »Odkrivanje etimologij«,...

V slovnici opisanih vseh 8 besednih vrst. Razvrščali so jih glede na funkcijo, ki jo opravljajo v stavku. Klasična dela so veljala za vzor popolnega jezika. Dionizijeva slovnica je bila prvi sistematični opis zahodnega jezika. Ta način opisovanja jezika so prevzeli tudi Rimljani. Slovnico, ki jezik opisuje z vidika gr. ali la. slovnice imenujemo **TRADICIONALNA SLOVNICA**. Ne opiše se tisto kar se govori, ampak tisto kar naj bi se.

Večina izrazoslovja v lingvistiki je še danes grška:

Etimologija – izvor besed (gr. etymos – resničen, pravi)

Fonetika, fonologija – danes glasoslovje, Grke zanima pisni jezik, prepričani so, da so besede sestavljene iz črk in ne glasov.

a	} 3 vidiki	potestas (izgovor)
<a>		figura (zapis)
alfa		nomen (ime)

Morfologija – nikoli niso razpravljali o morfemih

Platon je stavek že razdelil na sam. (o kom/čem) in gl. zvezo (kaj ta stvar počne).

Razumeli so različno funkcijo besed. Pri sam. so določili spol, št., sklon, naklon, čas. Pri gl. ....

Eden največjih dosežkov je bil to, da so Grki oblikovali posebno pisavo na osnovi feničanske pisave, ki je osnova vseh današnjih evropskih zapisov.

1. ki je sam. razdelil na 3 spole je bil Protagoras (?). Platon je stavek razdelil na dva dela; sam. in gl. zvezo.

RIMLJANI

Ko so zavzeli grško ozemlje, so Grkom priznali superiornost in tako je v vzhodnem delu grščina ostala prvi jezik.

Varro (116 – 27 pr.n.št.) – De Lingua Latina: ukvarjal se je z etimološko izpeljavo latinskih besed. Besedne vrste je proučeval glede na to, kakšna obrazila lahko sprejmejo, ne glede na funkcijo.

Quintilian (1. stol.n.št.)

Donat(us?) (okoli 330) – Ars Grammaticae: Izraz *donat* je postal sinonim za učbenik, tako popularna je bila njegova slovnica.

Priscian (550) – Institutiones Grammaticae: 18 knjig, 16 fonologija, morfologija, 2 sintaksa, skladnja.

Vsebuje veliko citatov gr. in rim. piscev.

Opisovali so na grški način, pomembno je bilo kar je bilo obsežno, uporabljali so jih v sr. veku. Odkrili niso nič novega.

V 4. ali 5. stol. pr.n.št. je **Panini** predpisal par tisoč pravil sanskrtu. Ta slovnica naj bi bila zgled vsem morfološkim slovniciam. Govorjeni jezik se je spreminjal, nezaslišano je bilo govoriti »barbarsko«, zato je Panini opisal stari indijski jezik. Sanskrt je bil isto pomemben kot latinščina, saj je prispeval k teoriji skupnega prednika indoevropskega jezika.

SR. VEK

V jezikoslovju je sr. vek predstavljal nadaljevanje antičnega časa. Prevladovalo je opisno jezikoslovje s slovniciami v lat. v duhu gr. helenizma in rim. antike.

V 2. pol. (po 12. stol.) se pojavi **SPEKULATIVNA SLOVNICA** (lat. speculum – zrcalo) in opomb sholastičnih filozofov. Ta slovnica ni opisna. Sholastika je fil. doktrina katoliške teologije v sr. veku: »do verskih resnic se lahko dokopljemo preko razuma«.

Katoliški teologiji je bila Platonova teorija blizu. Začne se širiti teorija, ki temelji na Aristotelu. Jezik bi naj kot zrcalo razkrival resničnost, ki se skriva za pojavi resničnega sveta – odnos med jezikom in pojavnostjo sveta.

Slovničarji sholastiki se imenujejo **MODISTI**.

Pravijo da beseda ne izraža neposredno tega kar označuje, ampak z oznakami sporoča, na kakšen način tisto na kar se nanaša obstaja v naravi. Tako samostalniki govori o nečem kar obstaja trajno in stabilno.

Spekulativna slovnica je postavila temelje skladnje. Eno od vprašanj s katerim so se ukvarjali je bilo: kako pojmi, ki jih um ustvari delujejo v stavku.

- če so besede v pravilni obliki
  - če so pomeni združljivi
  - če so besedne vrste pravilne
- } stavek sprejemljiv

Osrednja dva dela stavka sta sam. in gl. (tudi pri Grkih)

1. pol. antične opisne slovnice, 2. pol. spekt. slovn., pričeli shol. fil., modisti, postavljena osnova skladnje

RENESANSA

Začne se z začetkom 16. stol.

Bistveni trije procesi:

- PREPOROD:** Zanimanje za antični svet. Začelo se je v Italiji zaradi propada bizantinskega cesarstva. Nadaljuje se gr. kultura, jezik... Ni bilo prevzema oblasti s strani germanov. Izobraženci so zbežali na zahod pred Turki. S sabo so nesli knjižna dela, poučevali ter tu vzbudili zanimanje za klasično kulturo. Od takrat dalje so jedro izobrazbe postale klasične vede. Latinščina naj bi bila jezik, ki je idealen in se ne bi smel spreminjati. 1. stol.pr.n.št – 1. stol.n.št. je najjimenitnejše obdobje lat. Erazem Rotterdamski – O pravilni izgovorjavi lat. in gr. Petrus Ramus – Rojen okoli 1515, o spekulativni slovnici: čeprav so filozofi so še vedno barbari. Namesto da so filozofirali bi raje natančno opisovali.
- REFORMACIJA:** v vseh evropskih jezikih je vezava na biblični tekst. Iznajdba tiska – knjige so začeli prodajati, vendar v razumljivih jezikih, lat. samo za izobražene. Evr. jezike je potrebno opisati.
- ODKRIVANJE NOVIH DEŽEL:** seznanijo se z neevropskimi jeziki -> nastanejo slovnice arabskega in hebrejskega jezika (napisani v Evropi za potrebe Evropejcev). Leta 1558 natisnili slovnico enega od mehiških jezikov. Nastaneta slovnici kitajskega in japonskega jezika.

---

17. in 18. STOL:

V 17., 18. stol. se z jezikom bolj začnejo ukvarjati filozofi. V tem obdobju sta v Evropi prevladujoči dve fil. smeri:

- Racionalizem:** doktrina Reneja Descartesa, ki trdi da je do resnice možno priti le z razumom. Verjamejo, da se človek rodi s prirojenimi sposobnostmi, razumskimi lastnostmi. Jezik deluje po enakih načelih:
  - inovativnost jezika
  - okoliščinam primerna raba jezika
  - neodvisnost jezika od dražljaja
  - če bi bila slovnica nek opis jezika, ne bi mogli odčitati treh stavkov:
    - bog je neviden
    - bog je ustvaril viden svet
    -
  - jezik in um sta tesno povezana. Temeljno orodje do resnice je razum

Leibnitz (nem. fil.): prvi zavrgel hebrejsko hipotezo o tem iz katerega jezika so se razvili ostali jeziki.

- Empirizem:** domoval v Angliji. John Locke. Verjamejo da se človek rodi kot nepopisan list (tabula rasa), vso stvarnost sprejema preko čutil.

Locke: An essay concerning human undestanding – položilo temelje semantiki.

Francis Bacon: nezadovoljen z nepopolnostjo jezika, želja po debabilonizaciji – ustvarja razprtije med ljudmi. Ustvariti umetno univerzalen jezik (ideja). Uvajal je simbolno logiko.

Bishop John Wilkins: sponzorirala ga ang. akademija Royal society, da predlaga en simbolni jezik, ki bi ga razumela vsa ljudstva sveta.

Bilo je veliko novih odkritij na vseh področjih. Za 18. in 19. stol. je značilno, da začnejo razvrščati nakopičeno znanje v sisteme. Znanje ni več zaprto v posamezne centre. Jezikoslovje se v 19. stol. zgleduje po naravoslovnih vedah. Že v času renesanse je prišlo do poskusov katalogizacije. Išče se skupnega prednika jezikov z enakimi načini kot v naravoslovju. Jezikoslovje postane znanost v 19. stol.

Skupnega prednika ne iščejo več med živimi jeziki. Skupnega prednika imenujejo indoevropski prajezik. Jezikoslovje je primerjalno / zgodovinsko. Jezikoslovci so verjeli da se jezik spreminja zaradi izjemnih sprememb – jezikovni zakoni.

Sir William Jones je bil sodnik v Calcuti, zanimal se je za orientalsko kulturo in naletel na sanskrit ter bil presenečen, kako je le-ta podoben lat. in gr. ter to zapisal in poslal v Evropo. Zapisi so se ustavili v Parizu zaradi Napoleonskih vojn, kjer jih je odkril Franz Bopp. Humboldt, Grimm, Rask, Verner, Schlegel – naprej razvijali njegovo teorijo.

August Schleicher (?) – v indoevr. jeziku napisal basen o ovci in konju.

2. POL. 19. STOL.

Ferdinand de Saussure

Utemeljitelj jezikovnega strukturalizma. Ni pomemben pomen, morfemi, ampak model. Proučeval je zgodnji razvoj indoevropskih jezikov. Vključeval že položaj morfemov, glasove v jezikovni sistem. Po njegovi smrti so študentje iz Ženeve izdali njegova predavanja: Course in General Linguistics. Uvedel je pojme, ki so temelj jezikovnega opazovanja.

1. SINHRONO / DIAHRONO PROUČEVANJE JEZIKA

Jezik je primerjal s šahovsko igro.

Sinhrono - en način opazovanja igre je sledenje potezam tako kot se dogajajo, odvijajo. -> opis jezika v danem trenutku

Diahrono – v danem trenutku pogledamo šahovnico v zamrznjenem stanju, pogledamo v kakšnem odnosu so črne in bele figure. Poteza sama ni pomembna, pomembno je, da imamo najprej stanje A in nato stanje B. -> opis 2 sinhronih opisov, stanj.

Prepričan je da se more vsak jezikoslovec odločiti, kaj bo počel, da pogledov ni mogoče združiti. Noben sinhron zapis ne da popolne slike jezikovnega sistema, diahrono pojasni vse, kar ni popolno v jeziku.

2. LANGUE / PAROLE

Te uporablja kot tehnična izraza, termina. Razmerje med njima je razmerje med jezikom kot sistemom in jezikom kot jezikovnim dogajanjem.

Langue – abstraktna kategorija, skupna vsem govorcem

Parole – abstraktna idealna podoba jezika, čisti sistem, govor, ubeseditev, nepopolno. Ni čisti sistem.

3. JEZIKOVNI ZNAK

Bistvo jez. znaka je v njegovi dvojnosti – sestavljen je iz dveh polov: označevalca in označenca

označevalec – pojavna oblika znakov, glasov, črk, gest

označenec – vsebina, koncept, kar predstavlja

Odnos je arbitraren: H₂O, voda, water, wasser – ne glede na to kako rečemo, ista snov.

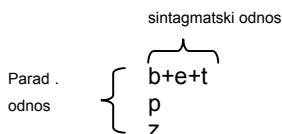
Vsak jez. znak je jezikovni znak le v odnosu do drugih jezikovnih znakov. Ti odnosi so dvojne narave:

4. PARADIGMA / SINTAGMA

Vsak jezikovni znak je z jezikovnimi znaki istega reda v parad. in stig. odnosih

Paradigmatski odnosi – z vsemi znaki istega reda, ki bi lahko stali na njegovem mestu, s tistimi s katerimi je bil izbran (os izbora / os odsotnosti).

Sintagmatski odnosi – s tistimi znaki istega reda, s katerimi sestavljajo isto enoto, s tistimi, ki se ponavljajo ob njem (os kombinacije / os prisotnosti) -> bet = b+e+t (b, e, t – jezikovni znaki)

ZGODOVINA PISAV

Pojem pisave je zgodnja pridobitev civilizacije. Sumerska, Kitajska in Egipčanska so najstarejše. Neglede na to ali so se te razvile samostojno, vsaka zase, kje se pojavi, vsem pisavam je skupni izvor RISBA. Te podobe se na nekaj nanašajo, zato so znaki. Ti znaki so zelo nazorni – piktogrami. Sčasoma so znaki postali drugačni – stilizirani zaradi ekonomičnosti pisanja in materiala ki ga uporabljajo. Ker pa vsega ni možno enostavno narisati (npr. abstraktni pojmi), je bilo treba oblikovati znake, ki na simbolni ravni postanejo bolj zapleteni, to je že podoba, ne slika – ideogram. Ideogrami se pojavljajo pogosto, tudi v sedanosti (prometni znaki). Tisti, ki predstavljajo jezikovne znake se imenujejo logogrami. Logogram je ožji pojem, ideogram zajema tudi tiste znake, ki niso del sistema. Ideogram ne predstavlja besede, logogram pa pomeni eno besedo v jezikoslovju.

Logografska pisava: iz logogramov, znak ustreza celotnemu morfemu, besedi, nič ne govori o tem kako se izgovori.

Fonografska pisava: reproducira zvok, znak ne predstavlja pojma temveč zvok.

Vsaka fon. se razvije iz log. pisave. Prva stopnja fonografske pisave je zlogovna pisava. Šele v naslednji fazi pride do črkopisa.

SUMERSKA PISAVA / KLINOPIS

Najstarejša ohranjena pisava, 4.-3. stol. pr. n. št., zelo dolgo v rabi. Zadnji zapisi so ohranjeni še iz 1. stol. n. št., klinopis so prevzela sumerska ljudstva: Asirci, Akadijci, Babilonci, tudi Hetiti in Perzijci. Ker je toliko ljudi uporabljalo klinopis, ga je bilo lažje analizirati.

Najstarejši zapisi so piktogrami, vse bolj stilizirani so zaradi dolbenja v glino. Piktogrami so se nanašali na konkretne predmete, začeli so uporabljati posamezne znake za pojme, ki so med seboj povezani. Večina besed je bila enozložna, znake so uporabljali tudi glede na fonetični zapis. Klinopis je imel več kot 600 znakov, več kot polovica jih je imela dvojno rabo. Ko so klinopis začeli pisati v drugih jezikih -> fonografska zlogovna pisava.

EGIPČANSKA PISAVA

Sprva logografska, kasneje mešanica logografskega in fonografskega sistema. Hieroglifska pisava je bila v uporabi vse do rim. imperija, 394 n. št. se še pojavljajo. Zaradi obilice pisanja so razvili več kurzivnih oblik. Če prav so hieroglife uporabljali do takrat, niso bili skozi vso zgodovino enaki. Prvotna oblika je vklesana v kamnite plošče. Čeprav so uporabljali že pisave, ki so nastale iz logogramov, so še vedno uporabljali prvotno obliko. Od Egipčanov so jo prevzeli semiti in jo prilagodili.

Zelo zgodaj že zlogovna, vendar nekateri zlogi kažejo na to, da se je razvila iz logogramov. Od Z Semitov (Feničanov) so pisavo prevzeli Grki, jo prilagodili potrebam s tem, da so določili vsak znak za vsak glas, ne za zlog. Bilo je več različic semitske pisave glede na namen. Pisana je že fonografsko, vidi se, da so nekateri znaki še logogrami. Razlike med semitskimi in grškimi jeziki:

- SEM.: zelo malo samoglasnikov, več soglasnikov

- GR.: več samoglasnikov, vsak glas ima svoj znak, za posamezen fonem, glas poseben znak – črkopis. AKROFONSKO NAČELO – vzeli začetni glas v tistem zlogu in sedaj znak za zlog predstavlja le ta glas in ne več zloga.

Od Grkov prevzelo pisavo mnogo ljudstev, npr. Frigijci. Prilagodili koptsko pisavo. S tem so dobili vpogled v egipčansko pisavo. Razvile so se evropske pisave. Od Grkov so jih prevzeli Etruščani in od njih Rimljani -> LATINICA. Nastale so gotica, glagolica in runska pisava. Edina, ki nima nobene zveze z gr. pisavo je ogamska pisava, ki so jo uporabljali stari irski kelti.

Razne oblike semitskih pisav se razširijo tudi proti V – nastane bramščica (pisana v stari Indiji). Le-ta se je razvila v več oblik: devanagarščica, __, __.

Vse evropske pisave so se razvile iz grške, ta pa iz semitske (feničanske).

KITAJSKA PISAVA

Je še vedno pretežno logografska, jezik sestavljen iz prostih morfemov, nima sklonov, vse pove z leksemi. Veliki kit. slovar vsebuje 50.000 logogramov. Ta problem so poskušali odpraviti z reformo pisave. Wenyan – najstarejši sistem logogramov, ki so ga prilagodili potrebam modernega jezika. Prirejena oblika pisave je baihua. Leta 1958 so Kitajci prevzeli pravopisni sistem pinyin, načini zapisovanja kit. besed v latinici, vendar se to ni prijelo, razen za imena. Kit. logogramov je več, nekateri so piktogrami, drugi sestavljeni. Zelo velikokrat so sestavljeni iz radikala in fonetične komponente.

Japonci so prevzeli kit. pisavo ter jo prilagodili svojim potrebam. Japonščina je drugačen jezik, kit. je IZOLATIVNI jezik (vse slovnične kategorije ubesedijo samostojni morfemi), jap. je ARGUTINACIJSKI jezik (uporablja proste in vezane morfeme). Zaradi tega so sistem log. v jap. sistemu KANJI dopolnili s 46 znaki, ki obstajajo v dveh oblikah: katakana in hiragana (sistem zlogov v kurzivni obliki) Hiragamo uporabljajo za zapis členka, katakana pa za zapisovanje besed, ki so prevzete iz tujih jezikov, ne pa le kitajščine.

STENOGRAFSKE PISAVE

Ksenofon je v njej zapisoval Sokratove spomine, zamrle so, danes pa je v uporabi prek 400 stenografskih sistemov. V sr. veku so jih skušali zatreti, ker naj bi imela vezo z mafijo.

JEZIK KREtenj

Poslužujejo vsi kot dopolnilno govora. Prva šola za gluhe je bila ustanovljena v 18. stol. v Parizu. Izumili so neko vrsto abecede za gluhoneme. Danes je v uporabi ASL.

GOVORJENI JEZIK

Jezik je kompleksen pojav. Glasove proučuje fonetika oz. glasoslovje. Ko glas postane glasovni znak, postane fonem -> fonemika. Skupen izraz za fonemiko in fonetiko je fonologija.

FONETIKA

Glasove, iz katerih je nastal človeški jezik proučuje iz stališča nastajanja, prenosa in zaznavanja.

Delimo jo na tri veje:

1. izgovorna / artikulacijska: že od vsega začetka so si jezikoslovci prizadevali, da pridobijo sistem kategorij, s katerimi bi opisali katerikoli glas. Tak sistem je npr. IPA, v rabi že od konca 19. stol., oz. FONETIČNA TRANSKRIPCIJA. Uporablja se tudi posebna abeceda. Za opis glasov se uporablja izgovorne spremenljivke. Posamezen glas je en segment v neprekinjenem toku govora, v katerem je vrednost spremenljivk razmeroma stabilna. To stabilnost razumemo kot posamezen segment, glas.

Uporabljamo govorne organe. Govor je zelo povezan z dihanjem. Govor je zvok in potrebujem materijo, ki niha. Zračni tok je sredstvo, ki ga uporabimo za dihanje, nihanje in ta glas dojamemo. Prva spremenljivka je ali ta zvok uporabimo s smerjo zračnega toka ali kako drugače. Vsi ___ uporabljajo za tvorbo glasu zrak, ki se izdiha iz pljuč.

Zračni tok: - izdušni glasovi
- vdušni glasovi

Nekateri jeziki imajo tudi vdušne glasove, drugi pa ne uporabljajo znaka – ti so tleskni.

Ena od lastnosti glasu je kako potuje zračni tok. Zrak ne naleti na nobeno oviro – samoglasnik, ko pa naleti na oviro je to soglasnik. Nosniki – zrak naleti na popolno oviro, vendar jo obide skozi nos. Jezičniki – mimo jezika: obstraniki (lateralni) in tresljalniki (trili). Drsniki – je ovira, ampak ne velika (j, n).

Vrsta ovire / manner of articulation (samo pri soglasnikih):

zaporniki (plosives), priporniki (fricatives), zbitniki (oboje skupaj – africates), nosniki (nasals), obstraniki (laterals)...

Mesto ovire / place of articulation:

ustničniki (labiali), zobniki (dentali), dlesniki (alvealari?), nebniki (guturali), žrelniki (faringali), goltniki (laringali).

2. zvočna / akustična: Vsak glas/segment človekovega govora je ton. Človekov govor je neprekinjen tok, prekine se le zaradi vdih ali premora. Med glasovi ni presledka. Naše uho to dojemamo, tako kot da je sestavljen iz različnih segmentov. Noben glas/fon zaradi neprekinjenega toka ni jez. znak, dokler ni postavljen v sistem z drugimi glasovi. Foni so v paradigmatskih in sintagmatskih odnosih. Dva fona, ki sta v paradigmatskem odnosu – njuna zamenjava povzroči spremembo med njima, povzroči razlikovalno funkcijo, sta nosilca razlikovanja – sta fonema. Dva fona sta fonema, ko obsegata vsaj en par besed, kjer pomeni njuna zamenjava zamenjava besede. Vsak jezik ima omejen nabor glasov, ki opravljajo razlikovalno funkcijo, omejeno št. fonemov. V povprečju imajo jeziki 30 fonemov. Vsi glasovi se izgovarjajo na različne načine, tudi vsak človek jih drugače izgovori.

Alofon – glasova sta si podobna, vendar nista fonema, saj njuna zamenjava ne prinese spremembe besede. Komplementarna distribucija – gre za pozicijsko varianto istega fonema, mesto določa, katera varianta bo izgovorjena.

Pravilo minimalnega para – obstaja vsaj 1 par besed, kjer sta v nekem jeziku glasova fonema.

EXAM: kdaj sta dva določena glasova fonema, povej o zamenjavi in pravilu min. para!

Fonotaktična pravila: Sintagmatska pravila, ki omejujejo sintagmo. Gre za to, kateri glasovi si lahko sledijo. Odločilno vlogo ima zlog. Zlog je ritmična enota, zagotovo ni jez. znak. Razdelimo jih na tri dele:

Vzglasje – jedro – izglasje

Npr.: v ang. velja, da na začetku besede ne more biti več kot 3 soglasnikov (določa tudi, kateri se lahko ponavljajo).

Latnost, ki v ___ jeziku loči med posameznimi morfemi se imenuje RAZLIKOVALNA lastnost. Npr. zvenečnost je razlikovalna lastnost v slo pri pripornikih in zapornikih.

Določene fonetične lastnosti so vezane na cel zlog, ne na posamezne segmente, presegajo izgovor enega samega segmenta: npr. višina, dolžina, povdarjenost, intonacija – lahko razlikovalne lastnosti.

Fonemi se lahko razlikujejo po tonu – višina ali potek tona. Ti fonemi so tonemi, ti jeziki pa tonalni jeziki – afriški jeziki, kitajščina.

3. zaznavna / avditurna ?

MORFOLOGIJA - oblikoslovje

Fonemi se povezujejo v večje jezikovne enote. Z morfemi se ukvarja morfologija. Morfemi so minimalno zaporedje fonemov, ki so že nosilci slovničnega oz. slovarskega stalnega pomena. Morfem mora imeti stalno funkcijo, tudi v drugih okoljih. Morfem se udejanja v različnih alomorfi (ima isti označenec, različni označevalec)

alomorf – pozicijska varianta morfema, vsi alomorfi skupaj predstavljajo en morfem.

Vrste morfemov (funkcije):

1. **kako se uporabljajo:**
  - prosti (farm-)
  - vezani (-er)

2. **po vsebini (pomen):**
  - korenski: koren je jedro neke besede, nosilec slovarskega pomena, največkrat prosti morfem
  - nekorenski: večinoma vezani morfemi, niso nosilci osnovnega slovarskega pomena
    - a. besedotvorni: delamo iz prid. sam., ...
    - b. oblikotvorni: opravljajo novo slovnično funkcijo, dobijo novo slovnično obliko,... obrazila, fleksije – posebni morfemi, ki posredujejo slovnične informacije

3. **po mestu, ki ga zasedejo:** Morfemi = pone
Pona je splošni slavistični izraz za vezane morfeme.
Kje se pojavljajo, kako se vključujejo v besede:
  - predpone
  - pripone
  - medpone
  - vpone...

TVORJENJE NOVIH BESED

1. ZLAGANJE / KOMPOZICIJA / COMPOUNDING

Proizvod so zloženke. Bistvo tega je sestavljanje korenskih morfemov, beseda je sestavljena iz najmanj 2 morfemov, prenaša temeljni slovarski pomen.

Npr.: ribolov, rokopis, bookcase...

2. IZPELJAVA / DERIVACIJA / DERIVATION

Sestavljajo se tako, da se korenskim morfemov dodaja nekorenski morfemi.

Npr.: treat-ment, un-kind, lep-ota, zrel-ost

a. Slo. slovnica razlikuje med izpeljevanjem in sestavljanjem:

ne-zrel -> sestavljanje

zrel-ost -> izpeljevanje

b. Posebna oblika izpeljevanja je BACK-FORMATION: imamo pare besed, ki izgleda prvo osnova, drugo izpeljava, vendar zgodovinsko ni tako:

infect – infection -> infection osnova

pop – popular

laze – lazy

fan – fanatic

c. Krnjenje:

En del besede okrajšamo:

disko – diskoteka

faks – faksimile

lab – laboratory

d. Sklapanje krnov :

dva krna se združita:

motel: motor+hotel

smog: smoke+fog

snirt: snow+dirt

e. Kratice so skrajno krnjenje

BBC – British broadcasting corporation

AKRONIMI – ko kratic ne izgovarjamo več kot posamezne črke, ampak kot besedo – Unicef.

f. Sprevrženje ali konverzija: določeno besedno vrsto začnemo uporabljati kot drugo besedno vrsto, pri tem se beseda oblikovno ne spremeni:

round – lahko pridevnik, prislov ali predlog

Posebna oblika konverzije je poobčenje lastnih imen (iz občih nastanejo lastna imena)

g. Reduplikacija ali podvajanje: V nekaterih jezikih novo besedo dobimo tako, da ponovimo dele besede oz. nekatere morfeme.

h. Meta-analiza: gre za napačno analizo

- nick name – prvotno: an ick name (ick = also)

- a n|apron

BESEDOTVORJE

Najbolj bogat vir besedišča. Ni edini način bogatenja jezika. Mnogo novih besed nastane po oponašanju raznih zvokov – onomatopoija (cvrčati, resk, tresk...).

Situacija mora biti pogosta v govoru, da se določena beseda pojavi.

Poseben vir novega besedišča je prevzemanje tujih besed. Vsak jezik besede podvrže podomačenju. Ta prilagoditev lastnemu jeziku ima več stopenj / faz:

1. Fonološko podomačenje

Posebno vlogo imajo fonotaktične omejitve (zaporedje določenih glasov). Npr. japonščina ne trpi soglasniškega zaporedja, slovenščini se podomačenje pozna pri e, r...

2. Grafološko podomačenje

Besedo zapišemo s svojimi znaki (sponzor). Ko pride do slovničnega podomačenja, se beseda vključi v slovnični sistem (jazzovski – džezovski)

3. Dobesedni prevod ali KALK

Težko ugotovimo ali je beseda kalk, če ne poznamo zgodovine.

4. Lažni prijatelji

Besede istega izvora z različnimi pomeni.

actual – aktualen

eventual – eventualen (konec koncev – morebitno)

FLEKCIJSKI MORFEMI

Vezani morfemi lahko posredujejo nove pomene, slovnične informacije.

Slovnično vs. slovarsko:

slovnični pomen – sklon, spol, kategorija. Ločitev med obema je stvar konvencije, lahko gledamo na pomen in inf. nevtrarno, razlika: katere so v jeziku obvezne in katere ne.

Vsi jeziki imajo 1., 2., 3. osebo, nekateri jeziki imajo trojino kot obvezno kategorijo. Če ima jezik ednino in dvojino ima tudi množino.

Spol: podatek o naravnem spolu, to je lahko stvar slovnice ali drugačnih slovarskih enot (he, she...). V slovenščini velja, da je podatek o naravnem spolu obvezen tam kjer je relevantno, potrebno je kodirati.

Čeprav se v angleščini zdi, da ni obvezno, ni razvidno, pregledno, da potrebuje naraven spol, je ta nujen. Ni pa razvidno, ker ang. nima ujemanja med prid. in sam. V ang. je pomembno, ali gre za živo ali neživo stvar.

boy, girl – ima podatek o spolu, kar je tako relevantno, da je izražen na najbolj ekonomičen način. Pri živalih – pri domačih je spol najbolj relevanten. Bolj kot je podatek bistvenega pomena, bolj verjetno je da bo kodiranje ekonomično. To ne velja le za spol, tudi za št. O tem kako transparentno je nekaj kodirano, vidimo tudi prek drugih podatkov – znotraj nekega jezika lahko določimo kaj je bolj pomembno in kaj manj.

Informacije, ki so pri nas pomembne, so pomembne tudi v večini indoevropskih jezikov.

Glagolski čas – pogosto kodirano, ali je dejanje že končano ali ne, modalnost – ali je v svetu realnosti ali nerealnosti

VEZANI MORFEMI

s stališča kako so pomembne informacije ____, lahko jezike delimo na:

1. analitični (izolativni)

Uporabljajo pretežno proste morfeme (en morfem, ni sklonil, končnic, obrazil). Npr. Kitajščina.

Št. morfemov na št. besed: vietnamščina 1,06, angleščina 1,68, sanskrt približno 3, eskimski jezik vsaj 4.

2. Sintetični

- **Aglutinacijski jeziki:** Uporabljajo aglutinacijo, tiste vezane morfeme za posredovanje slovničnih informacij, jih lepijo enega na drugega; ti so celo pregledni, nosijo inf. vsak zase, ne skupaj. Npr. turščina, finščina, madžarščina

- **Fleksijski (fuzijski) jeziki:** Znotraj enega morfema je izraženih več stvari (hišam – množina, sklon, spol)

- **Polisintetični jeziki:** nekateri pravijo, da so ti aglutinacijski, vendar je njihovo št. zelo veliko in ti niso tako transparentno ločljivi. (bolj zapletene vezave med njimi) – npr. eskimski jezik (»on želi en velik čoln«)

Nekateri jeziki uporabljajo znotraj ene besede več korenskih morfemov, npr. Chukchi (Am. jezik) (»Zelo me boli glava«)

BESEDOSLOVJE - LEKSIKOLOGIJA

Razlika med morfologijo in besedoslovjem: besedoslovje se ukvarja z notranjim ustrojem besed, obravnava besede kot slovarske enote (kako se piše, izgovorjava, pomen, bes. vrsta...).

Prvi problem leksikologije: Kaj je beseda?

Vsaka definicija besede ima pomanjklivosti.

Leksem – raje kot s tem, kaj je beseda, se leksikologija ukvarja z leksemom. To je leksočna slovarska beseda, pomembna enota, najmanjša enota iz oblikovnega(?), lahko gre za en sam morfem, lahko pa tudi idiom ali frazem.

VEJE LEKSIKOLOGIJE

1. **Etimologija**
Ukvarja se z izvorom posameznih besed.
2. **Onomastika**
Ukvarja se s proučevanjem lastnih imen.
3. **Terminologija**
Ukvarja se s strokovnim izrazjem.
4. **Frazeologija**
5. **Idiomatika**

SKLADNJA ALI SINTAKSA

Proučuje višje enote, stavke in povedi. Področje jezikoslovja, ki se ukvarja z jez. enotami, ki so večje od posameznih besed oz. leksemov.

Razmeroma mlado področje, prej se je posvečalo morfologiji in fonologiji.

Besedni red – vrstni red stavčnih členov... Besedni red je v posameznih jezikih različen, ima različne funkcije (v ang. slovnično, v slo. aktualizacijsko).

Kakšna so pravila ujemanja je odvisno od jezika: v slovenščini smo priredili besede drugo drugi – ujemanje, v ang. predlogom sledi vedno ista oblika samostalnika, v slo. pa ne.

Strukturalizem – se s skladnjo ukvarja na drugačen način, zanima ga model, kako funkcionira jezik, po kakšnem modelu se besede povezujejo v višje enote, npr. stavek.

Stavek ni enostavna enota besed, niso vse enakopravne, besedni red ni naključen, nekatere besede bolj spadajo skupaj kot druge. Strukturalista zanima, ali je med besednimi zvezami, ki so lahko sestavljene (stari berač) ali enostavne obstaja kakšna hierarhija, tesnejše vezi med njimi.

Naslonili so se na dva kriterija:

1. zamenljivost / substitucija
2. razširjenost / ekspanzija

Vsaki združbi besed, ki odgovarja dvema kriterijema rečemo neposredni sestavnik (IC), tisti, ki je neposredno podrejen.

Osnovna enota proučevanja pri skladnji je stavek. Sestavljen je iz besed, ki niso linearno razporejene, med seboj so nekatere bolj povezane kot druge – hierarhija. Do hierarhije pride preko IC. Če nečesa ne moremo zamenjati, ni sestavnik. Čim bolj analiziramo, tem bolj pridemo do modela. Prva ugotovitev do katere pridemo je, da je v vsakem jeziku omejeno št. vzorcev neposrednih sestavnikov (ni neskončnih kombinacij). Vse sestavnike lahko primerjamo z nevtralnimi imenom, v skladnji sta dva tipa poimenovanja:

1. po funkciji: pridemo do stavčnih členov
2. po zgradbi: sam. zveza, osebek, iz česa je sestavljen npr. sestavnik

Ne glede na poimenovanje pridemo do dejstva, da je v vsakem jeziku omejeno št. vzorcev osnovnih stavkov. Npr. sestavniki imajo določeno zgradbo.

S stališča zgradbe so to stavčni členi besedne zveze. Jedro te bes. zveze ji da tudi ime (sam., prid.,... zveza)

Besednozvezna pravila = Phrase structure rules - vsa ta pravila, kako so bes. zveze sestavljene in kako se povezujejo. Tudi, kako je stavek sestavljen iz bes. zvez. Analiza stavkov se začne z modelom.

Pravila nam povejo, kako lahko tvorimo pravilne stavke, slovnično ____.

Tvorbena (generativna) slovnica – proučujejo pravila tvorbe. Utemeljitelj te slovnice je Noam Chomsky.

Strukturalizem je v an., am. ubral svojo pot. Hkrati govorimo tudi o tvorbeno / pretvorbeni slovnici.

Ko govorimo o zgradbi / strukturi, moramo razlikovati med površinsko in globinsko strukturo (Noam C.). Niso vsi vzorci enako osnovni, eni bolj, drugi manj, tisti, ki so najbolj univerzalno razširjeni po svetu so osnovni.

NOAM CHOMSKY

Je utemeljitelj tvorbeno – pretvorbeni slovnici. Zanimanje za jezik izvira iz zanimanja iz univerzalne slovnice, verjel je da je ljudem genetsko prirojena neka univerzalna slovnična matrica – univerzalna slovnica.

Poimenoval / razlikoval je tudi med:

1. jezikovno zmožnostjo – competence:
Imaš notranji jezik, vedenje o jeziku. Jezikovna zmožnost je večja od realizacije. Jeziki se razlikujejo med seboj – slovnica, struktura – vendar le površinsko. Poleg površinske zgradbe je tudi globinska – surface in deep. Globinska je dosti bližje univerzalni slovnici, površinska je proizvod pretvorbe osnovnih ____ vzorcev v tiste druge. Pravila, ki spreminjajo glob. v površ. – pretvorbena pravila.
2. jezikovnim dejanjem / realizacijo - performance

Chomsky želi model, da bi se čisto vsak jezik analiziral na tak način. Zavedal se je, da ta pravila ne morejo delovati vselej, zato je uvedel poseben sistem omejitev. Pravila delujejo toliko časa, dokler se ne zruši pomen stavkov, potrebno je ohraniti pomen. Šibka točka te slovnice je ohranjanje pomena.

Chomsky je veliko prispeval k pojasnitvi skladenjskih morfemov. Njegovo prvo del je Syntactic Structures (1957) in Aspects of the Theory of Syntax (1965).

X-bar analysis:

N - »A photograph of an octopus«

N – Photograph of an octopus

N – Photograph

SEMANTIKA / SEMIOTIKA

Semantika – pomenoslovje

Semiotika – označevanje

Pomen = tisto, kar bi rekli, da je označeno.

Izhajamo iz konkretnega pojma 'stol'. Če lahko to razdelimo na posamezne podatke in bi morali človeku, ki še ni nikoli videl stola stol opisati. Gre za skupek razlikovalnih lastnosti nekih pojmov.

»Krava« - pomen pri živih stvareh – sestavljen iz podatkov: žival, govedo, odrasla žival, ž. spol – relevantni, ki sestavljajo pomen besede krava v slo. – nerelevantni so: barva, dolgi/kratki rogovi, rep...

Ko opisujemo svet okoli sebe izbiramo med vsemi jez. znaki, ki v določeni situaciji najbolj pokrivajo vse lastnosti – gre za približke. Eden od sestavnih delov je tudi kako govorec vidi ta predmet. (babura – odrasla ž. oseba + govorčev odnos do sogovorca – KONOTACIJA).

Osnovni princip semantike je princip sestavljivosti. Izvira iz tega, da so jez. enote jez. znaki. En vidik tega principa je, da je en pomen znaka iz večih sestavin (enote se združujejo in sestavljajo ter si niso v nasprotju).

To ne pomeni, da je pomen višjih enot (stavkov) preprosta vsota nižjih pomenov (besed), ampak vsota pomenov vseh sestavin.

Glede na to ali se semantika ukvarja z besedami ali stavki ločimo:

1. Besedno semantiko
Pomen je del jezika in ni vpet v jezikovni sistem. Isti znak lahko uporabljamo za različne kontekste – več kot je skupnih lastnosti, boljše metafore so.
prenesen pomen – zavestno vzamemo besedo in izpostavimo eno njeno lastnost
2. Stavčno semantiko

a. VEČPOMENSKOST ali POLISEMIJA

beseda zvezda ima več pomenov: nebesno telo, lik, svetel objekt na nebu, filmska zvezda...
To se zgodi, ker jezikovni znak začnemo uporabljati za nekaj drugega, to lahko storimo zavestno ali nezavestno, ker imata dovolj skupnih lastnosti -> alternativno tolmačenje – glavni pomen še vedno nebesno telo.

Pomenska sprememba - V nekem pomenu se neka beseda neha uporabljati.

ENAKOZVOČNICE ali HOMONIMI – Čisto slučajno pride do glasovnega sovpadu

b. SOPOMENSKOST ali SINONIMIJA

Besede imajo kot jez. znaki različne glasove, označevalce, vsebinsko pa se prekrivajo vsaj v pretežni meri, delno. Sopomenke so v odnosu do drugih pomenov, v določenem okolju.

c. PODPOMENSKOST ali HIPONIMIJA / NADPOMENSKOST ali HIPERNIMIJA

Besede, ki so si pomensko podobne, vendar so si v resnici podobne le nekatere sestavine.
Podpomenke vsebujejo tiste sestavine, ki jih vsebujejo nadpomenke + še nekaj več.

d. PROTIPOMENSKOST ali ANTONIMIJA

Nekaj je ravno nasprotno od pomena besede. Najbolj prava protipomenskost je tista, ki je - Izključljiva / komplementarna: vsaj en par sestavin vsake besede so si v absolutnem nasprotju.
Tudi vse barve so take protipomenke.

- Stopenjska: besede, ki jih dojemamo kot nasprotje, vendar gre le za večjo / manjšo stopnjo določene lastnosti. (mlad/star). Eden od teh dveh elementov v paru je vedno nezaznamovan. V indoevrop. jezikih je to del, ki ima več določene lastnosti. (kako debela je ta knjiga?). V jap. je to drugače (kako suha je ta knjiga?).

Konverzne protipomenke – besede katerih pomen je delovanje v nasprotni smeri (kupiti / prodati).